

Om Say's lag

- Del II -

Underkonsumtion och allmän överproduktion som omöjliga förklaringar till recessioner

av

Richard Johnsson¹

I denna andra del visar jag hur Say's lag kan användas för att avfärda idéer om att konjunkturedgångar, recessioner och depressioner beror på (i) en allmän överproduktion av varor och tjänster samt (ii) en brist på pengar (underkonsumtion) och att därför ekonomin måste "stimuleras" med hjälp av tryckpressarna eller nya bankreserver från Riksbankens sida.

1. Inledning

Say's lag kan användas för att avfärda vanliga idéer om att konjunkturedgångar, recessioner och depressioner beror på (i) en allmän överproduktion av varor och tjänster samt (ii) en brist på pengar (underkonsumtion) och att därför ekonomin måste "stimuleras" med hjälp av tryckpressarna eller nya bankreserver från Riksbankens sida.²

2. Om allmän överproduktion

Låt oss börja med att konstatera att överproduktion kan existera. I den första delen om Say's lag gavs ett exempel på att produktionen och utbudet av potatis skulle fördubblas som en följd av någon ny metod. I det fallet kan vi konstatera att d att en fördubblad potatisproduktion faktiskt innebär en överproduktion. Men den är endast partiell och motsvaras av en partiell underproduktion av alla eller vissa av de övriga varorna – det är endast en partiell och relativ överproduktion av potatis, inte en generell och absolut överproduktion. Denna relativa överproduktion försvinner så snart vissa potatisproducenter väljer att satsa på annan typ av produktion, på det vis som beskrivs i exemplet.

¹Doktorand i nationalekonomi, Uppsala Universitet. Copyright © 2002 Richard Johnsson. All rights reserved. Författaren nås via richardbjohnsson@tiscali.se.

² Mycket av den framställning som följer bygger på George Reismans *Capitalism*, kapitel 13.

Låt oss ta ytterligare ett exempel som visar att en generell överproduktion är omöjlig genom att föreställa oss följden av att produktionen fördubblades inom samtliga områden. Skulle det betyda att det var en generell överproduktion? Nej, det skulle fortfarande finnas exakt lika mycket överproduktion som underproduktion. Anledningen är att vi inte vill ha en fördubblad mängd av alla varor, men att vi däremot vill ha mer än en fördubblad mängd av vissa varor och mindre än en fördubblad mängd av andra varor. Vissa varor skulle vi tom vilja ha mindre av såsom kanske är fallet med vissa enkla och billigare varor när man plötsligt har råd med lyxigare och dyrare varor. På så vis kan endast en partiell relativ överproduktion av vissa varor förekomma och den matchas helt av en motsvarande partiell relativ underproduktion av andra varor. Men inte ens en plötslig fördubbling av produktionen inom alla områden samtidigt skulle alltså leda till en generell överproduktion. Återigen ser vi att överproduktion endast kan vara partiell och relativ, och aldrig generell och absolut. Det är en annan sak att vi först efter en justering av relationen mellan produktionen av olika varor skulle kunna tillgodogöra oss den fördubblade produktionsförmågan till fullo.

Vidare, även i de enstaka fall av varor där vår konsumtion kan sägas redan vara mättad, såsom kanske är fallet med bordssalt, kommer en överproduktion endast att vara relativ. Anledningen är att saltproducenter snart kommer att söka sig till andra områden. Och eftersom en ökad saltproduktion antas komma från en produktivitetssökning av något slag, och den produktivitetssökningen säkerligen delvis innebär en ökad arbetsproduktivitet, behöver saltproducenterna använda sig av mindre arbete för att producera en given mängd salt. Detta arbete kan därmed frigöras för andra ändamål och öka produktionen inom de områdena. På så vis skulle även detta vara något positivt.

Överproduktion kan alltså endast vara partiell och relativ, och aldrig generell och absolut (ag hoppas att läsaren därmed förstår att detsamma gäller för underproduktion). Men den vanliga förklaringen är, återigen med von Mises ord:

”När affärerna började gå dåligt hade den genomsnittlige affärsmannen två förklaringar till hands: det onda var orsakat av en knapphet på pengar och av allmän överproduktion.”³

Förklaringen dessvärre inte begränsad till den genomsnittlige affärsmannen utan framförs även av en överväldigande majoritet av ekonomer. Men trots det är förklaringen baserad på ett

³ Ludwig von Mises, *Lord Keynes and Say's law*, i bl a *Planning for Freedom*, s.62.

logiskt felslut. Det logiska felslutet går under benämningen kompositionsmissstag och består i att förväxla det som gäller för en del av helheten med att det även gäller för helheten. För det är ju sant att en enskild producent kan missbedöma efterfrågan på sina varor eller tjänster. Om producenten producerat mer än den mängd som det visar sig går att sälja, då är resultatet en lägre vinst eller en ren förlust. Men att utifrån detta konstaterande sluta sig till att detsamma gäller generellt är alltså ett felslut. Anledningen är exakt den som beskrivits ovan – en allmän överproduktion är omöjlig. Som ett exempel på hur tokig idén om att en allmän överproduktion orsakar konjunkturedgångar, recessioner och depressioner verkligen är så kan man fundera på vad den idén implicerar. Den implicerar att vi skulle kunna motverka konjunkturedgångar, recessioner och depressioner genom att producera mindre! I själva verket skulle det bara leda till en lägre levnadsstandard. Dessutom är det ju så att en av huvudingredienserna (en effekt) i alla dessa tre fenomen är just en lägre produktion. Så tankekedjan skulle i så fall bli: en allmän överproduktion orsakar konjunkturedgångar, recessioner och depressioner – en viktig ingrediens är en lägre produktionsnivå – botemedlet är en ännu lägre produktionsnivå. Jag hoppas läsaren ser hur tokigt det verkar.

I nära relation till det som just nämnts finns ett annat kompositionsmissstag. Det begås om man hävdar att den allmänna vinstnivån är beroende av den verkliga produktionsnivån. Vinstnivån för den enskilde är förvisso beroende av dennes förmåga att producera. Men som jag visade i *Källorna till vinsterna i ekonomin, Del I och II*, i denna skriftserie är de totala nominella vinsterna i ekonomin helt oberoende av den verkliga produktionsnivån. Produktionen kan öka medan vinsterna går ned och vice versa⁴.

3. Om underkonsumtion

Det för oss in på frågan om underkonsumtion som en möjlig orsak till konjunkturedgångar, recessioner och depressioner. Även i detta fall är det inte bara den genomsnittlige affärsmannen som kommer med denna förklaring utan återigen kan vi se den framföras av en majoritet inom ekonomskräet. Denna idé kan delas in i två delar.

För det första, det stora problemet anses vara vår vilja att inte konsumera. Hur många gånger har vi inte hört att konsumenternas förtroende är lågt, konsumtionsutgifterna låga eller att investeringarna är låga pga av att det inte finns några investeringsmöjligheter. En av de främsta förespråkarna för denna idé är i dagsläget ekonomen Paul Krugman och han skriver bl

⁴ Ett undantag är fallet med en metallmyntfot. Då kommer sannolikt en ökad produktion leda till att mer monetära metaller grävs fram och på det viset kommer det att skapa nominella nettoinvesteringar och därmed högre vinster.

a: “[...] the essential truth of Keynes’s big idea - that even the most productive economy can fail if consumers and investors spend too little [...]”⁵ Det är denna teori som fick honom att förstörelsen av tvillingtornen i World Trade Center den 11 september 2001 var en god nyhet för ekonomin. Med hans egna ord: “[...] the driving force behind the economic slowdown has been a plunge in business investment. Now, all of a sudden, we need some new office buildings. As I've already indicated, the destruction isn't big compared with the economy, but rebuilding will generate at least some increase in business spending” (After The Horror, New York Times, 9.14.01). Ett annat finurligt sätt att lösa problemet med underkonsumtion, dvs vid sidan om att förstöra hus och annat, är att exempelvis Riksbanken pumpade upp bankernas reserver så att bankerna i sin tur kan låna ut mer pengar⁶. Keynes hade även andra finurliga sätt på lut: “Pyramid-building, earthquakes, even wars may serve to increase wealth, if the education of our statesmen on the principles of the classical economics stand in the way of anything better.”⁷ Men trots alla dessa påståenden är det så att våra behov för mer rikedom är obegränsade. Det är viktigt att inse att vi aldrig någonsin kommer att ha några generella problem med att folk inte vill ha mer saker och ting. Man kan tänka sig att vi i allmänhet är mättade med vissa varor, såsom bordssaltet som diskuterades ovan, och att vi kanske inte vill ha fem nya bilar var. Men det beror på att vi hellre än den femte bilen kanske vill ha en sommarstuga, och inte på att den femte bilen är värdelös. Det finns ingen borte gräns för hur mycket mer varor och tjänster, eller varor och tjänster av bättre kvalitet, som vi vill ha. Det är en följd av att det inte finns någon begränsning för vår fantasi, men att vår förmåga att producera alltid kommer att understiga det vi kan föreställa oss⁸. Det visar sig alltså att det finns ett kompositionsmisslag även i påståendet om att underkonsumtion skulle kunna orsaka konjunkturedgångar, recessioner och depressioner. Det beror på att det är lätt att tänka sig att en själv eller någon annan inte behöver mer av en viss vara. Men att därifrån dra slutsatsen att detta gäller i allmänhet för varan i fråga är alltså ett felslut.

För det andra, det är helt sant att en enskild producent skulle kunna utöka sin produktion om efterfrågan på dennes varor ökade så att därmed mer pengar spenderades på dessa. Men att utifrån det dra slutsatsen att det som krävs för att produktionen i ekonomin som helhet ska öka är att mer pengar kan spenderas, är återigen ett kompositionsmisslag. För som jag nämnde ovan, produktionsnivån i ekonomin som helhet är helt oberoende av den nominella

⁵ Se *Why Aren't We All Keynesians Yet?* (<http://www.pkarchive.org/theory/keynes.html>).

⁶ Se *Riksbanken – Den vite riddaren eller ulven i fårakläder*, Amagi Småskriftserie 2002:10 för mer om hur det går till i teori och praktik.

⁷ Se kapitel 10 i hans *General Theory*.

⁸ För den som vill läsa mer om detta föreslår jag kapitel 2 av Reismans *Capitalism*.

vinstnivån. Den nominella vinstnivån är bl a beroende av hur mycket som spenderas totalt i ekonomin. Men den mängd pengar som spenderas, dvs den monetära efterfrågan, är därmed även den helt oberoende av hur mycket som produceras.

Det finns alltså inga som helst grunder för påståendet om att underkonsumtion skulle kunna orsaka konjunkturedgångar, recessioner och depressioner.

4. En monetär kontraktion enda möjliga orsaken till konjunkturedgångar, recessioner och depressioner

Vi har nu sett att varken en allmän överproduktion eller en underkonsumtion är rimliga förklaringar till konjunkturedgångar, recessioner och depressioner. Men vad är då orsaken till dessa återkommande fenomen? De har alltså inget att göra med produktionen eller utbudet. En huvudingrediens i en konjunkturedgång, recession och depression är fallande priser. Återgår vi till formel (1) i den första delen om Say's lag, dvs formeln:

$$P = D / S \quad (1)$$

där P är den allmänna prisnivån, D är den monetära efterfrågan och S det fysiska utbudet av varor och tjänster som säljs, så ser vi att priserna kan falla pga av en ökad produktion, S, eller en minskad monetär efterfrågan, D. Vi har nu ägnat en hel del tankeverksamhet till att konstatera att för mycket produktion inte kan vara en orsak till konjunkturedgångar, recessioner och depressioner. Fallande priser pga av ökad produktion är inget problem då detta inte i sig medför lägre vinster. Därmed kvarstår endast en möjlig förklaring till konjunkturedgångar, recessioner och depressioner – en minskad monetär efterfrågan. En monetär kontraktion (med lite snitsigare terminologi), dvs en situation där mängden pengar som spenderas minskar är möjligt situation enbart om den föregåtts av en situation där mängden pengar som spenderas ökat. I praktiken är det en ökande penningmängd som skapar en högkonjunktur eller *boom* som sedan möjliggör en senare lågkonjunktur eller *bust*. För att vara mer exakt; det är skapandet av nya pengar ovanpå befintliga reserver i form av standardpengar (papper eller metalliskt beroende på valutasystem), sk omloppsmedel, som är orsaken till boom-bust-cykeln. Det beror på att det endast är dessa omloppsmedel som kan försvinna. Standardpengarna finns normalt kvar.⁹ Det är en av de centrala poängerna i den österrikiska skolans konjunkturteori. Von Mises visade redan på 1910-talet att det enda sättet

⁹ För mer om detta kan jag rekommendera min uppsats om bankväsendet i medeltida Venedig, *Fiduciary Media and Banking in Medieval Venice Revisited*, som kan fås på begäran.

att undvika konjunkturedgångar, recessioner och depressioner är att undvika skapandet av omloppsmedel. Det som krävs för det är hundra procentiga bankreserver.

5. Avslutning

Med dessa två uppsatser om Say's lag hoppas jag att en del gamla merkantilistiska idéer återigen kan läggas åt sidan. Allmän överproduktion är inte en möjlig orsak till konjunkturedgångar, recessioner och depressioner. Underkonsumtion är inte en möjlig orsak till konjunkturedgångar, recessioner och depressioner. Den enda möjliga orsaken till konjunkturedgångar, recessioner och depressioner är en monetär kontraktion. Och den enda möjliga orsaken till en monetär kontraktion är en monetär expansion utöver tillgängliga reserver av standardpengar, dvs skapandet av omloppsmedel. Skapandet av omloppsmedel kommer att fortgå så länge det är tillåtet att ha fraktionella reserver. Endast ett system med hundra procentiga bankreserver skulle vara inflations- och deflationssäkert. Endast ett sådant system skulle undvika konjunkturedgångar, recessioner och depressioner.